

Методика. Практика. Експеримент

Шкільний центр допрофільної підготовки, профільного навчання і профорієнтації: зміст і завдання діяльності

Людмила ЛИПОВА,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Інституту педагогіки АПН України,

Поліна ЗАМАСКІНА,

директор гімназії №290 м. Києва,

Віктор МАЛИШЕВ,

доктор технічних наук, професор, директор Інженерно-технологічного інституту Університету розвитку людини «Україна»

Ще донедавна педагогічна громадськість сподівалася, що перехід до профільного навчання відбудеться сам по собі і для цього не треба докладати особливих зусиль, а дехто навіть вважав, що профільне навчання не є необхідним. Проте сьогодні не потрібно нікого переконувати в актуальності профільного навчання. Водночас лишилася недоведеною необхідність цілеспрямованої, системної і поетапної профорієнтаційної роботи в школі і в позашкільних закладах освіти.

Кожна сучасна школа вирішує це питання по своєму, розробляє певний комплекс заходів, що залежать від місцевих умов. У випускних класах основної і старшої школи, коли постає питання вибору профілю навчання (в 9 класі) або професії (у випускному класі середньої школи), ми нерідко спостерігаємо розгубленість учнів і батьків, бо зробити вибір виявляється складною проблемою. Вибір професії (а ще раніше – профілю навчання) належить до категорії одноразових рішень, тому помилки у професійному самовизначенні дорого обходяться і суспільству, і самій людині. У зв'язку з цим зростає роль школи у формуванні й корекції професійних планів молоді.

Аналіз проблем, які доводиться розв'язувати школярам щодо вибору профілю навчання, засвідчив, що половина дев'ятикласників не може зорієнтуватись у цьому виборі, часто він здійснюється «за компанію з друзями», за порадами однолітків. Навіть обравши напрям профілізації, випускники основної школи не знають, чи буде та чи інша професія затребувана на ринку праці. Аналогічна ситуація спостерігається й серед випускників середньої школи.

Лише 11% випускників основної і 25% середньої школи мають чітке уявлення про професії і спеціальності, яких вони хотіли б набути, знають навчальний заклад, в якому хотіли б навчатися, щоб отримати омріяну спеціальність. Решта випускників погано або зовсім не орієнтується у виборі професії, в її перевагах і недоліках, вимогах до вступників на певну спеціальність вищих навчальних закладів тощо. Вони не знають, якими психологічними та інтелектуальними якостями треба володіти для набуття певної професії.

З метою допомоги учням і батькам у професійному самовизначенні у гімназії №290 м. Києва оформлено кабінет допрофільної підготовки, профільного навчання і профорієнтації та організовано в ньому роботу однойменного шкільного центру, в якому постійно чергують психологи і педагоги, надаючи необхідні консультації учням і батькам. Одночасно укладено угоду про співпрацю з регіональним Центром зайнятості населення, адже ця установа має повну інформацію про стан ринку праці, професії, що користуються попитом, про можливість працевлаштування після закінчення того чи іншого навчального закладу. Одержану в Центрі зайнятості інформацію педагоги зіставляють із ситуацією на ринку освітніх послуг і повідомляють учням про найближчі навчальні заклади, що готують відповідних спеціалістів.

У шкільному центрі допрофільної підготовки, профільного навчання і профорієнтації (надалі – шкільний центр) робота здійснюється за такими етапами: пропедевтика допрофільної підготовки (підготовчий етап), допрофільна підготовка, профільне навчання, а також за напрямками: профінформація, профпропаганда, профагітація, соціально-професійна адаптація, професійне виховання. Завдання професійного виховання полягає у формуванні в учнів почуття поваги до людей праці незалежно від їхньої посади, почуття обов'язку, відповідальності, професійної честі і гідності. У шкільному центрі надаються профконсультації і проводиться робота за трьома основними аспектами: психолого-педагогічним (діагностика і консультування), медичним (відповідність здоров'я вимогам обраної професії), довідково-інформаційним (відо-

мості про одержання фахової освіти, тобто де, як, у якому закладі, за який термін можна набутти певну професію та які вимоги до абітурієнта, у чому полягає виробничий зміст навчання, які місце і роль цієї професії в ринковій економіці тощо).

На стендах шкільного центру розміщено інформацію про вищі навчальні заклади. Центр також уклав угоди з багатьма вищими навчальними закладами для досягнення творчих зв'язків «школа – ВНЗ». Особливо міцні зв'язки склалися з Університетом розвитку людини «Україна», який готує спеціалістів із 46 спеціальностей різних освітньо-кваліфікаційних рівнів. У цьому університеті педагогічне навантаження викладачів не обмежується аудиторними годинами – в його програмі діяльності визначено завдання «шукати нові форми і методи профорієнтаційної роботи» [2]. У рамках виконання цього завдання викладачі університету ведуть у шкільному центрі спецкурси (наприклад, «Мій науковий дебют»), елективні предметні курси (наприклад, «Мій улюблений предмет»), виступають з профорієнтаційними бесідами на батьківських зборах. Відвідують такі збори і представники Центру зайнятості, які ознайомлюють слухачів із базою даних про найпотрібніші сучасні професії і спеціальності. Таку базу даних працівники шкільного центру дублюють і розміщують на стендах та на сайті школи, щоб учні і батьки у будь-який час могли одержати вичерпну інформацію з питань, які їх цікавлять. Зі стендів можна також довідатися про географічне розташування ВНЗ, їхню адресу, транспортний зв'язок з ними тощо. Нижче наведено фрагмент таблиці про найбільш поширені професії (див. табл. 1).

Водночас учнів основної школи, які ще не визначилися з вибором професії і навіть з вибором профілю навчання, виходячи з даних їх тривалого моніторингу, проведеного психологами, класними керівниками і вчителями-предметниками, умовно поділяють на групи за інтересами (предметом праці – за Є.Клімовим): «людина-техніка», «людина-людина», «людина – знакова система», «людина-природа», «людина – художній образ». До кожної групи працівники шкільного центру добирають перелік професій, а також визначають спрямування діяльності щодо зазначених професій і риси характеру, якими повинен володіти претендент на набуття професії, щоб учні могли з'ясувати, чи зможуть вони працювати в певній галузі, чи їм треба корегувати свої риси характеру або навіть обирати інший напрям діяльності [3]. Нижче наведено фрагмент такої інформації, з якою постійно і вільно ознайомлюються учні (див. табл. 2). Так само подається інформація й про інші напрями профілізації навчання і поширені професії.

Вперше ознайомившись із змістом такого стенда, підліток часто запитує, чи може він вступити, наприклад, до НТУ «Київський політехнічний інститут», якщо в нього нерозвинена просторова уява. В такому випадку працівники центру відповідають,

Таблиця 1 (фрагмент)

Інформація про вимоги до претендентів на набуття професії, навчальні заклади та потреби ринку праці у спеціалістах

Професія	Вимоги до претендента на набуття професії (риси характеру)	Навчальні заклади регіону	Перспективи працевлаштування
Лікар	Врівноваженість, співчуття, охайність, здоровий глузд, аналітичне мислення.	Київський медичний університет ім. О.Богомольця; Медичний інститут української асоціації народної медицини.	Постійна потреба в лікарях (особливо педіатрах, терапевтах, вузьких спеціалістах).
Педагог	Любов до дітей, психологічна стабільність, співчуття, творчий підхід.	Київський національний педагогічний університет ім. М.Драгоманова; Київський педагогічний університет ім. Б.Грінченка; Київський лінгвістичний університет.	Постійна потреба в кваліфікованих психологах, вчителів із різних предметів (особливо інформатики, української та іноземної мов).

Таблиця 2 (фрагмент)

Поділ професій за предметом праці (за Є.Клімовим)

Професії	«Людина-техніка»	«Людина-природа»
	Інженер, конструктор, проектувальник, наладчик, верстатник, ремонтник техніки тощо.	Агроном, зоотехнік, ветеринар, землероб, садівник, лісник, генетик, еколог, метеоролог.
Спрямування діяльності	Створення і монтаж технічних пристроїв, їх регулювання, експлуатація і ремонт тощо.	Спрямування на об'єкти живої природи (рослини, тварини), на погодні умови тощо.
Якості, риси характеру	Точне зорове, слухове, вібраційне сприйняття, досконала координація рухів, розвинені творче і технічне мислення, уява, спостережливість, уміння швидко концентрувати й переключати увагу, технічне мислення.	Спостережливість, гарна зорова і слухова пам'ять, розвинені уява, наочно-образне мислення, здатність передбачати та оцінювати мінливі природні фактори, терпіння, наполегливість.

що вступити до цього ВНЗ у майбутньому можна, але чи вийде з нього гарний фахівець – невідомо. Тому треба або розвивати просторову уяву, або обирати інший напрям профільного навчання.

Організації шкільного центру передувала співпраця класних керівників, вчителів-предметників і психологічної служби гімназії. Всі учні обов'язково проходили психологічне тестування (з урахуванням вікових особливостей), одержували консультацію у шкільного психолога щодо рис характеру, темпераменту, особливостей розумової діяльності, спрямованості особистості тощо. Все це мало на меті визначення домінуючого напрямку професійного інтересу особистості. Не завжди учень погоджувався з висновками психологів, особливо якщо вони вказували на негативні риси особистості, обстоював власну думку. Під час групових та індивідуальних бесід психолог наголошував на типових помилках щодо вибору профілю навчання і націлення на вибір професії в основній школі, а також у професійному самовизначенні випускників середнього навчального закладу.

Так, учні дізнавалися, що до типових помилок під час вибору професії належать: а) захоплення зовнішньою характеристикою професії, коли учні враховують лише переваги професії і не звертають увагу на її недоліки; б) помилкове уявлення про зміст деяких професій (наприклад, вважають, що кінолог – працівник кіноіндустрії); в) вибір професій «за компанію», під впливом друзів; г) ототожнення улюбленого навчального предмета з професією; г) хибне уявлення про творчі можливості професії – немає «нетворчих» професій, а є нетворче ставлення людей до роботи; д) помилкове уявлення про престижність професії, яке є причиною зневажливого ставлення до людей фізичної праці. Щоб учні постійно пам'ятали про типові помилки щодо профорієнтації і не помилилися у професійному самовизначенні, у шкільному центрі створено відповідний стенд.

У кабінеті шкільного центру розміщено також стенд «Взаємозв'язок бажань, потреб, можливостей і фізичного стану учня», який якнайкраще сприяє самовизначенню особистості. Адже такий підхід, на думку Б.А. Щербатюк, дає змогу врахувати цілі, прагнення, бажання – «хочу», потенційні можливості і здібності – «можу», наявні стійкі фізичні і психічні якості – «маю» та вимоги суспільства до суб'єкта самовизначення – «вимагають, треба» [4]. На стенді зображено квадрат, різні сторони якого позначені словами: «хочу», «можу», «треба», «маю». Ці слова засвідчують необхідність урахування всіх чотирьох аспектів проблеми. Зокрема, складова «хочу» стосується інтересів, нахилів, планів, прагнень, професійних намірів особистості. Компонент «треба» визначається потребами суспільства в кадрах, ситуацією на ринку праці, можливостями знайти роботу з обраної спеціальності за місцем проживання. «Можу» відображає рівень знань особистості, вмінь, навичок раціонального виконання завдань. «Маю» – об'єктивну картину стану здоров'я, здібностей, обдарувань. Лише за умови врахування всіх розглянутих елементів можливе правильне розв'язання проблеми професійного

самовизначення гімназистів, успіх у досягненні професійних цілей.

Такі шкільні центри функціонують і в експериментальних школах Путивльського району Сумської області. Вони успішно працюють у напрямі професійного самовизначення школярів, як на етапі допрофільної підготовки, так і в старших класах середніх загальноосвітніх закладів. Що стосується розглянутого стенда, то в деяких школах пункти «можу» і «маю» поєднують, тоді таблиця набуває вигляду рівностороннього трикутника. У шкільних центрах є також стенди, що відбивають їхній зв'язок із закладами позашкільної освіти. В них наводиться інформація про те, які гуртки, секції, клуби, станції можуть відвідувати учні з метою професійного самовизначення.

Основним координатором діяльності педагогічного колективу з допрофільної підготовки, профільного навчання і профорієнтації є шкільна психологічна служба. Психологічне забезпечення профілізації в цілому передбачає розроблення завдань психологічного супроводу процесу навчання (з'ясовує психофізіологічні особливості підлітків у зв'язку з проблемою вибору майбутньої професії), визначає види психологічного супроводу (залежно від вікових особливостей в контексті професійного самовизначення), дає модель професійного самовизначення відповідно до алгоритму вибору професії. Все вищезазначене відображено на стендах та є в електронному варіанті для вільного ознайомлення учнів. Зокрема, за алгоритмом вибору професії наводяться сім кроків до зваженого рішення. Поетапно це виглядає так:

1. Складіть перелік професій, що Вам підходять (подобаються, цікаві, плануєте працювати за однією з них).

2. Складіть перелік вимог до професії, яку Ви хочете обрати: а) моя професія і майбутній вид діяльності; б) моя професія і життєві цінності; в) моя професія і життєві цілі; г) моя професія й актуальні проблеми сьогодення; г) моя професія і можливості працевлаштування; д) моя професія і мої схильності та здібності; е) бажаний рівень профпідготовки, бажаний зміст, характер і умови праці.

3. Визначте для себе значущість кожної вимоги.

4. Визначте рівень своєї відповідності кожній із професій, які Вам підходять.

5. Підрахуйте і проаналізуйте результати (яка з обраних Вами професій найбільше підходить Вам за всіма пунктами).

6. Перевірте результати (обговоріть своє рішення з батьками, вчителями, друзями, психологами, щоб переконатись у правильності Ваших роздумів).

7. Визначте основні практичні кроки на шляху до успіху (де і як отримати професійну освіту, як розвинути професійно важливі якості, як отримати практичний досвід роботи за обраною спеціальністю, як підвищити свою конкурентоспроможність на ринку праці).

Психологічна служба гімназії також розробила стенди, що демонструють взаємозв'язок типів про-

фесій і особливостей мисленнєвої діяльності особистості (за Н.Херманном). Зокрема, для таких професій, як бухгалтер, економіст, науковець, інженер, програміст, характерними є вміння аналізувати, мислити логічно, розподіляти і доцільно використовувати фінансові ресурси, оперувати цифрами, знати функціональні особливості речей, реалістично і критично оцінювати факти та явища з мінімальним вираженням емоцій, робити завершені висновки, давати всебічну технічну оцінку, вирішувати складні завдання.

А от для таких професій, як менеджер, адміністратор, фінансовий директор, офісний працівник, держслужбовець, особливостями мисленнєвої діяльності є вміння планувати, враховувати всі деталі, вживати превентивних заходів, організовувати, забезпечувати хід роботи, встановлювати процедуру і механізм її виконання, діяти послідовно і пунктуально. Аналогічно складено тексти й для інших типів професій.

Спільними зусиллями педагогічного колективу визначено основні етапи профілізації: підготовчий (1–7 класи), допрофільної підготовки (8–9 класи), профільного навчання (10–12 класи) і пост-шкільний (один-два роки після закінчення школи), тобто початок етапу соціалізації і професійного самовизначення. Для кожного етапу характерні свої особливості психологічної і педагогічної діяльності вчителів.

У цілому гімназія плідно працює в напрямі професійного самовизначення учнів. На всіх етапах профілізації проводиться діагностика професійної спрямованості підлітків, даються поради батькам, розробляються і реалізуються заходи з профілізації і професійного самовизначення школярів. Зокрема, відбуваються екскурсії на підприємства (Дарницький хімфармзавод, ТЕЦ, цукеркову фабрику, завод безалкогольних напоїв «Оболонь» тощо), тижні профорієнтації, презентації професій (дизайнер, маркетолог, візажист), конкурси (наприклад, кухарів), тематичні виховні заходи з виступами батьків та колишніх випускників школи з розповідями про їхні професії.

Актив центру, який становлять учні основної і старшої школи, працює над укладанням словників професій. Старшокласники пишуть твори: «Професії моїх батьків», «Всі професії важливі», влаштовують ігри «Ланцюжок професій». Результати екскурсій і творчі роботи учні оформлюють у вигляді альбомів, фотомонтажів, відеоматеріалів тощо. Всю інформацію розміщено на стендах та в папках у шкільному центрі, якими можуть скористатися всі бажаючі. У шкільному центрі є також стенд, на якому зазначено шість напрямів профільного навчання (природничо-математичний, гуманітарний, філологічний, технологічний, спортивний, художньо-естетичний) з визначенням профільних предметів та зазначенням кількості годин, необхідних для їх вивчення. Так учні дізнаються, яким саме предметам для вибору профілю і майбутньої професії їм належить надавати перевагу.

Працівники шкільного центру постійно консультують і учнів, і батьків щодо створення умов для визначення і розвитку здібностей та захоплення учнів. На підставі психологічної діагностики випускники можуть отримати поради щодо професійного самовизначення. Ефективність роботи гімназії в напрямі допрофільної підготовки і професійного самовизначення випускників посилює інформація про здібності, успіхи учня, яку надають класні керівники і вчителі-предметники [1].

Отже, головною в діяльності шкільного центру допрофільної підготовки, профільного навчання і профорієнтації є організація системи роботи в цьому напрямі, починаючи з початкової школи (виявлення задатків) і до закінчення гімназії. Система роботи передбачає обробку психолого-педагогічних та інформаційних матеріалів, які в сукупності надають інформацію, необхідну випускникові для правильного вибору життєвого шляху і набуття подальшої освіти, що триває упродовж усього життя як професійне самовдосконалення. Адже швидке оновлення науки, техніки і технологій зумовлює формування в учнів потреби в безупинному самостійному оволодінні професійними знаннями, в творчому підході до знань протягом усього активного життя.

Література

1. Гончаренко Н.Г. Школьный профориентационный центр в системе работы профильной школы / Н.Г. Гончаренко // Профильная школа. – 2007. – №3. – С. 31–33.
2. Романенко Л.Ф. З висоти досягнутого – до нових звершень / Л.Ф. Романенко // Університет «Україна». – 2008. – №8–9. – С. 2–5.
3. Турищева Л.В. Психологічне супроводження профільного навчання / Л.В. Турищева // Вид. група «Основа», 2007. – 144 с. (Серія «Профільне навчання»).
4. Щербатюк Б.А. Методика дослідження особливостей самовизначення особистості / Б.А. Щербатюк // Практична психологія і соціальна робота. – 2007. – №1. – С. 18–21.

Анотації

У статті висвітлюється вплив діяльності шкільного центру допрофільної підготовки, профільного навчання і профорієнтації на формування готовності випускників основної і середньої школи до вибору профілю навчання та професійного самовизначення.

В статті освещается влияние деятельности школьного центра предпрофильной подготовки, профильного обучения и профориентации на формирование готовности выпускников основной и средней школы к выбору профиля обучения и профессиональному самоопределению.

The article covers the influence of the work of the school center of the pretype preparation on the increase of the preparedness of graduates of basic school to choose the type of the study and professional self-determination.